

ИНТЕРНЕТ ЖЕЛІСІНДЕГІ БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫН САҚТАУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Нұрбек Исабайұлы Хайрмуханмедов

*PhD докторы, Астана Халықаралық университетінің Құқық жоғары мектебінің доценті, Астана қ., Қазақстан Республикасы;
e-mail: nurbek.isabay@gmail.com*

Жандос Анарбекұлы Маликов¹

*Заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны, Қазақстан Республикасы
ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, жоғары білім беру
факультетінің докторанты, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы;
e-mail: malikov.zhandos@gmail.com*

Аннотация. Мақалада интернет желісіндегі баланың құқықтарын сақтау мәселелері қарастырылады, бұл ретте кәмелетке толмағандардың құқықтарын киберкеңістіктегі тәуекелдер мен қауіп – қатерлерге неғұрлым бейім санат ретінде қорғауға, сондай-ақ Интернет желісін пайдаланушы балалардың мінез-құлқын бақылау функцияларын күшейту іс-шараларының келешегіне ерекше назар аударылады. Жалпы осы күндері ақпараттық технологиялардың ілгері дамуы әлемдегі миллиондаған балалардың психологиялық тұрғыдан да, физикалық тұрғыдан да дұрыс жетілуіне кері әсерін тигізеді деген пікірлер көп болса, сонымен қатар сол үрдістің дамуын дұрыс пайдалану қажет деген көзқарастар да жоқтың қасы емес. Әрине осы орайда айта кететін жайт-Интернет ол бір ұшы-қиыры жоқ мұхиттан да терең орта. Оның бетінде адамзат атаулының бүкіл жақсы-жаман жақтарының барлығы бар. Бұл әрқашан жақсылық пен жамандық үшін қолданылатын құрал. Біздің міндетіміз-зиянды әсерді азайту және цифрлық технологиялардан туындайтын пайдалы мүмкіндіктерді кеңейту. Зерттеу балаларға ересектердің, соның ішінде мемлекет тарапынан көмек пен қорғаныс қажет екенін атап өтті, өйткені олар өз жасына байланысты өздерін киберкеңістіктегі кейбір адамдардан келетін зиянды әсерлерден өз бетінше қорғай алмайды. Бұл зерттеудің мақсаты баланың құқықтарын қорғау және сол жүйенің қазіргі жағдайын талдау, сондай-ақ Интернет желісіндегі балалардың қорғалу деңгейін арттыру бойынша тиімді ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Ғылыми зерттеудің жалпы ғылыми және арнайы-құқықтық әдістері негізінде Интернет желісінде баланың құқықтарын сақтау мәселелері қарастырылады. Жүргізілген зерттеудің нәтижесі Интернет желісінде баланың құқықтарын сақтау мен қорғаудың құқықтық шараларын жетілдіруге, оның ішінде Интернет желісінде баланың құқықтарын қорғауға бағытталған құқықтық нормаларды толықтыру туралы ұсынымдар болып табылады. Мақалада Интернет желісіндегі бала құқықтарын сақтау мәселелері тек заңды сипаттағы шаралар арқылы ғана емес, сонымен қатар киберкеңістікте бала құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету мақсатында халық арасында жалпы ақпараттық мәдениетті қалыптастыру бойынша ұйымдастырушылық және материалдық шаралар жүйесін құру арқылы қауіп-қатерлерге қарсы тұруды болжайды деген тұжырым негізделген.

Түйін сөздер: бала құқықтарын сақтау және қорғау, Интернет желісі, әлеуметтік желілер, киберкеңістік, қауіп-қатер, теріс ақпараты бар контент, ақпараттық мәдениет, желілік этикет.

¹ Хат-хабарларға арналған автор

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОБЛЮЖДЕНИЯ ПРАВ РЕБЕНКА В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Хайрмуханмедов Нурбек Исабаевич

Доктор PhD, доцент Высшей школы права Международного университета
Астана; г. Астана, Республика Казахстан;
e-mail: nurbek.isabay@gmail.com

Маликов Жандос Анарбекович

Магистр юридических наук, капитан полиции, докторант факультета
послевузовского образования Карагандинской академии им. Б. Бейсенова
МВД Республики Казахстан, г. Караганда, Республика Казахстан;
e-mail: malikov.zhandos@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы соблюдения прав ребенка в сети интернет, при этом особое внимание уделяется защите прав несовершеннолетних как категории, наиболее подверженной рискам и угрозам в киберпространстве, а также перспективам мероприятий по усилению функций контроля за поведением детей – пользователей сети Интернет. В целом, несмотря на то, что в наши дни существует много утверждений о том, что прогрессирование информационных технологий отрицательно скажется на правильном развитии миллионов детей во всем мире, как психологически, так и физически, также встречается множество утверждений о том, что необходимо правильно использовать развитие этой тенденции. Конечно, стоит отметить, что Интернет – это более глубокая среда, которой нет конца. На его онлайн-платформах есть все плюсы и минусы, влияющие на жизнедеятельность человечества. Это инструмент, который всегда используется для добра и зла. Наша задача – уменьшить вредное воздействие и расширить возможности цифровых технологий. В исследовании отмечается, что детям нужна помощь и защита со стороны взрослых, в том числе со стороны государства, поскольку они не могут самостоятельно защитить себя от вредных воздействий, исходящих от некоторых людей в киберпространстве из-за своего возраста. Целью данного исследования является анализ современного состояния системы и защиты прав ребенка, а также разработка эффективных рекомендаций по повышению уровня защищенности детей в сети Интернет. На основе общенаучных и специально-правовых методов научного исследования рассматриваются вопросы соблюдения прав ребенка в сети Интернет. Результатом проведенного исследования являются рекомендации, направленные на совершенствование правовых мер по соблюдению и защите прав ребенка в сети Интернет, в том числе на дополнение правовых норм, направленных на защиту прав ребенка в сети Интернет. В статье обоснован вывод о том, что вопросы соблюдения прав ребенка в сети Интернет предполагают противодействие угрозам не только посредством мер правового характера, но и путем создания системы организационных и материальных мер по формированию общей информационной культуры среди населения в целях обеспечения соблюдения прав ребенка в киберпространстве.

Ключевые слова: соблюдение и защита прав ребенка, сеть Интернет, социальные сети, киберпространство, угрозы, контент с негативной информацией, информационная культура, сетевой этикет.

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE OBSERVANCE OF THE RIGHTS OF THE CHILD ON THE INTERNET

Nurbek Hairmuhanmedov

PhD, Associate Professor of the Higher School of Law of Astana
International University, Astana, Republic of Kazakhstan;
e-mail: nurbek.isabay@gmail.com

Malikov Zhandos

master of Law, police captain, PhD the doctoral candidate, Faculty of Postgraduate Education, Barimbek Beisenov Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Karaganda, Republic of Kazakhstan;
e-mail: malikov.zhandos@gmail.com

Abstract. The article examines the issues of observance of children's rights on the Internet, with special attention paid to the protection of the rights of minors as the category most exposed to risks and threats in cyberspace, as well as the prospects for measures to strengthen the functions of monitoring the behavior of children – Internet users. In general, despite the fact that nowadays there are many claims that the progression of information technology will negatively affect the proper development of millions of children around the world, both psychologically and physically, there are also almost no points of view that it is necessary to properly use the development of this trend. Of course, it is worth noting that the Internet is a deeper medium than the ocean, in which there is not a single end. On his face there are all the pros and cons of the name of humanity. It is a tool that is always used for good and evil. Our task is to reduce the harmful effects and expand the possibilities of digital technologies. The study notes that children need help and protection from adults, including from the state, because they cannot independently protect themselves from harmful influences emanating from some people in cyberspace because of their age. The purpose of this study is to analyze the current state of the system and the protection of children's rights, as well as to develop effective recommendations for improving the level of protection of children on the Internet. On the basis of general scientific and special legal methods of scientific research, the issues of observance of the rights of the child on the Internet are considered. The result of the study is recommendations aimed at improving legal measures to respect and protect the rights of the child on the Internet, including the addition of legal norms aimed at protecting the rights of the child on the Internet. The article substantiates the conclusion that the issues of observance of children's rights on the Internet involve countering threats not only through legal measures, but also by creating a system of organizational and material measures to form a common information culture among the population in order to ensure respect for children's rights in cyberspace.

Keywords: observance and protection of children's rights, the Internet, social networks, cyberspace, threats, content with negative information, information culture, network etiquette.

DOI: 10.52026/27885291_2024_76_1_174

Kіpіcne

Тарихта және қазіргі заманда, яғни дәлірек айтсақ, ХХІ ғасыр – жаңа ақпарат-тық технологиялар ғасырында бала құқықтарын сақтау мәселесі көптеген елдер үшін ең өткір мәселелердің бірі болып қала береді, оның ішінде бұл мәселе Қазақстан үшін де өзекті болып табылады. Қазақстан Конституциясының кіріспесінде Қазақстан Республикасы өзін әлемдік қоғамдастықтың бір бөлігі ретінде халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормаларын өзі үшін міндетті деп тани отырып, олардың орындалуы, оның ішінде балалық шақты қорғау және қамтамасыз ету саласында жауапты болатыны бекітілген. Бұл ретте цифрлық кеңістікті қарқынды дамыту, ақпарат ағынын, оның ішінде теріс ақпараты бар контентті бұғаттау, балалар үшін Интернет желісінен келіп түсетін зиянды ақпараттың әсерін азайтуға бағытталған алдын алу

шараларын дамытуды болжайды.

Интернет желісіндегі бала құқықтарын қамтамасыз ету және сақтау проблемаларын зерттеу қазіргі уақытта ерекше өзекті болып табылады, бұл мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың қазақстандықтарға Жолдауынан туындайды. Қазақстан Президенті өзінің үндеуінде 2022 жылды балалар жылы деп жариялап, балаларға ерекше назар аудару қажет екенін атап өтті, өйткені олардың әл - ауқаты – мемлекеттің табысты болашағының сенімді кепілі. Бұл ретте мемлекет басшысы баланың құқықтарын сақтау ұрандармен және мерекелік іс-шаралармен ғана шектелмеуге тиіс екендігін тілге тиек етті. Балаларды қорғау мақсатында денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы билік органдары тарапынан нақты шаралар әзірленіп, іске асырылуы тиіс. Президент өскелең ұрпақтың үйлесімді дамуы мен

бақытты балалық шағы біздің жалпыұлттық міндетіміз екенін атап өтті². Бұл тұрғыда Интернет желісіндегі балалардың құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету маңызды аспект болып табылады, өйткені қазіргі уақытта өскелең ұрпақты тәрбиелеуге айтарлықтай әсер ететін құрал, бұл-киберкеңістік.

Сонымен қатар 2024 жылғы 22 қаңтардағы Ішкі істер министрлігінің кеңейтілген алқа отырысы барысында Президент Қ.К.Тоқаев: «Бұл, сайып келгенде, елдің дамуына кедергі келтіреді және мемлекеттің имиджіне әсер етеді. Бұның бір дәлелі - қоғамдық орындардағы вандализм. Деструктивті идеология, әсіресе күмәнді идеяларға жүгінетін және жалған кейіпкерлердің соңынан еретін жас ұрпақ үшін үлкен қауіп төндіреді. Әлеуметтік желілерде жастарды заңсыз әрекеттерге итермелейтін материалдар таратылуда. Тіпті заңдарды ашық түрде таптайтын адамдарды пұтқа айналдыратындар да бар. Біздің азаматтар заңсыздыққа қарсы тұруы керек, яғни бізге кез келген құқық бұзушылыққа қарсы күшті иммунитет қажет. Біз деструктивті, асоциалды мінез-құлықты ақтау әрекеттеріне қарсы тұруымыз керек және құқықтық нигилизмге жол бермеуіміз керек. Заңды құрметтеу жауапты азаматтың негізгі қасиеттерінің бірі ретінде қабылдануы керек. Бұл тек мемлекеттік органдардың ғана емес, барлық азаматтардың ортақ міндеті. Бір сөзбен айтқанда, заң мен тәртіптің үстемдігін қамтамасыз ету»-дей отыра, құқықтық сауаттылықтың төмендігі елеулі теріс салдарға әкеп соқтыратынын және жас жеткіншектердің құқықтарын қорғау жүйесін жаңғырту керектігін атап өтті³.

Осыған байланысты Интернет желісінде баланың құқықтарын сақтау мәселелеріне жүгіну тек өзекті ғана емес, сонымен қатар электрондық ресурстарды пайдалану барысында осы құқықтардың сақталуын қамтамасыз ететін және ақпараттық ортадағы балалардың заңды мүдделерін қорғау үшін, және сол қорғау іс-әрекеттерінің сенімді жүйесін қалыптастыру үшін қажет болады. Қазіргі балалар технологиялық тұрғыдан дамыған және олардың көпшілігі өз өмірін интернетсіз елестете алмайды. Сонымен қатар, киберкеңістіктің қайнар көзі және негізі болып табылатын Интернет үлкен мүмкіндіктермен бірге баланың санасына зиянды әсер

ететін жағымсыз ақпарат түрінде көптеген қауіптерді жасырады, міне дәл осы жағдай бүкіл қоғам арасында ерекше дабыл қақтырып терең алаңдаушылық тудырып отыр.

Зерттеудің негізгі мақсаты балалар аудиториясына бағытталған Интернет желісіндегі теріс ақпараттың өсіп келе жатқан көлемі контекстінде Интернет желісіндегі баланың құқықтарын сақтау саласындағы мәселелерді зерттеу болып табылады. Бұл Интернет желісіндегі балалардың қорғалу деңгейін арттыру бойынша тиімді ұсынымдар әзірлеу арқылы баланың құқықтарын сақтау іс-шараларын құқықтық реттеуді жетілдіру және киберкеңістікте балалық шақты қорғау жөнінде ұсыныстар әзірлеу үшін қажет.

Қазіргі заң ғылымында Интернет желісіндегі баланың құқықтарын сақтау проблемалары жеткіліксіз зерттелген және оларды қамтамасыз ету мен қорғаудың заңды құралдары енді-енді пайда болуда, өйткені кәметке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мен сақтаудың көптеген аспектілері киберкеңістіктің ерекшелігіне байланысты, бұл баланың құқықтарын сақтау шараларын әзірлеуді қиындатады. Баланың құқықтарын қамтамасыз етудің заманауи тәсілдері XX ғасырда қалыптасқан және қазіргі балаға әсер ететін қоғамдық қатынастардың барлық сыр-қырын толық көрсете алмайды, ал киберкеңістікте дамып келе жатқан қоғамдық қатынастарға заң ғылымы, және құқық қолдану практикасы тиісті назар аудармайды. Қазіргі уақытта көптеген заңгерлер мен саяси қайраткерлер Интернет желісін тек байланыс құралы ретінде қабылдайды, бірақ менің ойымша, Интернет виртуалды шындық бар орта болып табылады, онда әлеуметтік қатынастар да пайда болады, бірақ белгілі бір сипатқа ие, виртуалды шындықтың ерекшеліктеріне байланысты, сәйкесінше осы құбылыстың элементтерін құқықтық түрде анықтау тұрғысында түрлі қиындықтар туындайды.

Материалдар мен тәсілдер

Балалардың Интернетте уақыт өткізуі, тиімді контенттерден керек-жарақ материалдар ізденуі сияқты құқықтарын да мүлтік емес құқықтар қатарына жатқызуға болады. Балалардың жеке мүлтік емес құқықтары заманауи кезеңде ғылыми зерттеулердің маңызды теориялық және тәжіри-

² 2022 – Год детей в РК. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://bala-ombudsman.kz/2022-god-god-detej-v-rk/>, қарау күні: 25.07.2023;

³ «Токаев: Молодые казахстанцы следуют за псевдогогероями» [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-molodyie-kazahstantsyi-sleduyut-za-psevdogerojami-523914/, қарау күні: 22.01.2024;

белік тақырыптарының бірі болып табылады, оның маңыздылығы соңғы онжылдықта бүкіл әлемде айтарлықтай өсіп келеді [1, 169 б.]. Зерттеудің әдіснамалық негізі Интернет желісіндегі баланың құқықтарын сақтау мәселелерін, сондай-ақ осы мәселелерді жеңу перспективаларын зерттеуге ғылыми негізделген тәсіл болып табылады. Зерттеу жалпы, арнайы және жеке әдістер негізінде жүзеге асырылады. Құқықтық ұғымдарды талдау және жалпылау арқылы осы зерттеуде қойылған міндеттер аясында «балалық шақ», «бала», «адам құқықтары», «мүмкіндіктер мен заңды мүдделер», «қорғау», «сәйкестік» категорияларының өзара тәуелділігі ашылады. Зерттеуге диалектикалық көзқарас зерттелетін категорияларды үздіксіз дамып келе жатқан құбылыстар ретінде қарастыруды қамтиды. Тұрақты даму барлық құқықтық шындықты, оның ішінде зерттеуде қарастырылған оның үзіндісін – Интернет желісіндегі баланың құқықтарын сақтау саласын сипаттайды. Жұмыста танымның жүйелік және функционалды әдістері қолданылады. Жалпы ғылыми жүйелік әдісті қолдану бала құқықтарын қорғауды құқықтық реттеуді адам құқықтарын құқықтық қамтамасыз ету жүйесіндегі ерекше ішкі жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік берді. Функционалды әдіс арқылы киберкеңістікте баланың құқықтарын сақтау саласындағы негізгі элементтердің өзара байланысы ашылады. Функционалды әдіс құқықтық әрекеттердегі, соның ішінде құқықтық шындықтағы өзгерістерді қарастыру үшін қажет. Бұл құқықтық шындық салаларын өзгертуге, оның ішінде бала құқықтарын қорғау саласына реттеуші әсер ететін мемлекет органдары функцияларының ерекшеліктерін ашу. Индуктивті және дедуктивті әдістерді қолдану Интернет желісінде баланың құқықтарын тиімді сақтауды қамтамасыз етуге бағытталған құқықтық және ұйымдастырушылық сипаттағы шаралардың қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Зерттеуді жүзеге асыру кезінде жеке ғылыми әдістер қолданылды. Әлеуметтанулық әдіс құқық саласынан тыс, бірақ бала құқықтарының сақталуына, оның ішінде Интернет желісіне үлкен әсер ететін әлеуметтік факторлардың жиынтығын ескеруге мүмкіндік берді. Салыстырмалы әдісті қолдана отырып, ұқсастық пен жалпылаудың біртекті ғылыми әдістерімен бірге әр түрлі елдердің құқығында баланың құқықтарының сақталуын қорғау саласында жалпы және жеке анықтау жүзеге асырылды.

Ресми-құқықтық әдіс құқық нормалары мен заң практикасын талдауда, терминдерді анықтауда, құқықтық құбылыстардың белгілерін анықтауда және оларды жіктеуді жүзеге асыруда қолданылды. Құқықтық герменевтика әдісі арқылы Интернет желісінде баланың құқықтарын сақтау саласында құқықтық терминологияны қалыптастырудың жаңа тәсілдері анықталды.

Талқылау

Интернеттегі ақпараттың таралуын зерттеу қажеттілігі XX ғасырдың 60-жылдарында, АҚШ-тағы Алдыңғы Қатарлы Ғылыми жобалар Агенттігі (бұдан әрі - АҚҒА), (ARPA) сыртқы саяси жағдайға байланысты қысқа мерзімде қажетті ақпаратты беру үшін компьютерлер арасындағы байланыс тәсілдерін дамытуға қызығушылық танытқан кезде пайда болды. АҚҒА-ның (ARPA) пікірінше, ақпараттық желіні құру АҚШ-қа соғыс жағдайында ақпаратты басқаруды қамтамасыз етуі керек еді [2, 126 б.].

Қазіргі қолданыстағы Интернет 1982 жылы британдық ғалым Тим Бернерс-Лидің Еуропалық ядролық зерттеулер орталығындағы (CERN) зерттеулері бүкіләлемдік ғаламторды құруға әкелген кезде пайда болды. Уақыт өте келе Интернет танымал бола бастады және мәдениетке, саудаға және технологияға түбегейлі әсер етті. Интернет желісінің көрнекі артықшылықтарына мыналар жатады: әлеуметтік медиаорталар, интернет-дүкендер, блогтар, жедел хабар алмасу және ақпарат алмасулар. Интернет желісінің кері тұсы-зиянды ақпараттың таралуы, оның ағынын бақылаудың күрделілігі, алаяқтықтың көбеюі, қылмыстың жаңа түрлерінің пайда болуы (мысалы: киберқылмыс, пайдаланушылардың деректерін ұрлау, көмелетке толмағандарды азғындық пен заңсыз әрекеттерге итермелеу, есірткі және психотроптық зиянды заттарды сату және тарату) және басқа да бірқатар жағымсыз салдарлар [3, 1062 б.].

Ресей Федерациясы Президенті жанындағы (Брянск қаласы) Ресей Халық шаруашылығы және мемлекеттік қызмет академиясының қызметкері В.Н.Стрелканың зерттеулерінің нәтижесіне көз жүгіртсек, соңғы жылдары (2024 жылды қоса алғанда) балалардың Интернеттің қыр-сырларын игеру процесіндегі даму тенденциясы балалардың Интернетпен өзара әрекеттесу сипатына да айтарлықтай әсер етіп отыр, мәселен көмелетке толмағандар өздерінің Интернеттегі іс-әрекет барысын ата-анала-

рынан жиі жасырады. Бұл үшін белгілі бір қосымша шаралар қабылдау арқылы желіде түрлі айла-амалдар мен құралдар ойлап табуда (ата-анасы болмаған кезде желіге кіру, белгілі бір құпиясөздер орнату, қосымша тіркелу жүйесін орнату, іздеу жолағындағы кіру тарихын жою және т.б.) [3, 1065 б.].

Бұл бақылау мен реттеуге қосымша кедергілер тудырады. Кәмелетке толмаған азаматтардың виртуалды кеңістіктегі қызметі, сондай-ақ интернеттен шығатын қауіпті уақтылы анықтауға және жоюға мүмкіндік бермейді.

Цифрлық әлемдегі бала құқықтарын зерттейтін көптеген зерттеулер осы саладағы негізгі құжат ретінде танылуға негізделген құжат – мемлекеттер қамтамасыз етуі тиіс бостандықтар мен қорғау шараларын анықтайтын «Бала құқықтары туралы Конвенция»⁴. Қазіргі уақытта Бала құқықтары жөніндегі комитет Конвенцияның сақталуын қадағалайды және цифрлық әлемде бала құқықтарының сақталу тәртібін айқындайды. Айта кету керек, БҰҰ-да №25 «Цифрлық ортадағы бала құқықтары туралы жалпы тәртіп ескертулері» деп аталатын құжаттың ережелерін ескере отырып, цифрлық кеңістіктегі балалар құқықтары бойынша нұсқаулық әзірленді, бұл бала құқықтары туралы Конвенцияға қосымша құжат болып табылады⁵. Бұл нұсқаулықта жеке сектор тарапынан Интернеттегі бала құқықтарының сақталуын қамтамасыз етуді қоса алғанда, цифрлық әлемде балаларға қатысты реттеушілік қадағалауды жүзеге асыру үшін мемлекеттердің тікелей жауапкершілігі бекітіледі. Бұл ретте баланың құқықтары Интернет кеңістігін реттеу арқылы қорғалмайды деп мәлімдейтін жекелеген заңгерлердің пікіріне назар аудару керек, өйткені И.Лоскутовтың пікірінше, бала құқықтары туралы заңға түзетулер әзірлеу кезінде түсініксіз түсіндірмесі бар жаңа ұғымдар енгізіледі. Осы орайда айта кету керек, Қазақстандағы балалар пайдаланатын шетелдік әлеуметтік желілерге мемлекеттік бақылаудың нақты қазіргі таңдағы қадамдары пысықталуда⁶. Ақпараттық саладағы балалардың құқықтары мен мүдделеріне арналған заңнаманы реформалау мәселелеріне ақпараттық-телекоммуникациялық

желілердегі кәмелетке толмағандардың психикасына теріс әсерге құқықтық қарсы іс-қимыл жүйесінің тиімділігін талдайтын В.М.Филипповтың, В.В.Насонкиннің, Ч.Папачараламбоустың бірқатар еңбектері арналған. Бұл авторлар заңнамада балалардың денсаулығына және/немесе дамуына зиян келтіретін ақпарат түрлерінің тізімі қоғамның қазіргі қажеттіліктеріне сәйкес келмейді және пысықтауды қажет етеді деген қорытындыға келеді [4, 362 б.]. Осы авторлар жүргізген зерттеулердің нәтижелері негізінде мен Интернет желісіндегі ақпараттың кейбір түрлеріне балаларға тыйым салу туралы нормативтік ережелерді нақтылауға және біріздендіруге бағытталған қазақстандық заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірледім.

Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандарды зиянды ақпараттан қорғауға байланысты қатынастарды реттейтін негізгі көз «Балаларды денсаулығы мен дамуына зиян келтіретін ақпараттан қорғау туралы» 2018 жылғы 2 шілдедегі Заң болып табылады. Заң ғылыми, ғылыми-техникалық, статистикалық және басқа да ақпаратты қамтитын ақпараттық өнімдер айналымы саласындағы қатынастар аясында қолданылады. Бұл заң бала мен ананы қорғауды қамтамасыз ететін мемлекеттік шаралар жүйесін бекітетін конституциялық ережелерді егжей - тегжейлі баяндайды, сонымен бірге балаларға қамқорлық жасау, оларды тәрбиелеу ата-аналардың тең құқығы мен міндеті екенін атап өтеді. Осыған сүйене отырып, Интернет - кеңістікте баланың құқықтарын сақтау процесінде мемлекеттік органдар мен ата-аналардың үздіксіз өзара ұштасқан іс-қимылы көзделеді. Кәмелетке толмаған баланың ата-анасы мемлекет ұсынатын ата-ана бақылауының барлық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, оның киберкеңістіктегі қызметін бақылауға міндетті. Осылайша, Интернет желісінде кәмелетке толмағандарды қорғауды қамтамасыз етуді бақылау ата-аналар мен мемлекетке жүктеледі. Қазіргі уақытта «Балаларды денсаулығына және дамуына зиян келтіретін ақпараттан қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабының 2-бөлігінде кәмелетке толмағандар арасында таратуға тыйым салынған ақпарат

⁴ Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 года. Официальный сайт ООН [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml, қарау күні: 28.07.2023;

⁵ В ООН разработали руководство по правам детей в цифровом пространстве. Новости ООН. Официальный сайт ООН [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://news.un.org/ru/story/2021/04/1400342>, қарау күні: 07.08.2023;

⁶ Медиа-юрист: права ребенка не защитит регулированием интернет пространства [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://www.exclusive.kz/expertiza/obshhestvo/125810/>, қарау күні: 15.08.2023;

түрлері айқындалған, оларға мына ақпарат түрлері жатқызылады:

1) балаларды өміріне және (немесе) денсаулығына қатер төндіретін іс-әрекеттер жасауға, оның ішінде суицидке итермелеу;

2) балаларды қоғамға қарсы және құқыққа қарсы әрекеттерге арандату;

3) арнайы жыныстық-эротикалық сипаты бар;

4) жыныстық зорлық-зомбылықтың сипаттамасы және (немесе) бейнесі бар;

5) балағат сөздерді қамтитын;

6) балалар арасында таратуға Қазақстан Республикасының өзге де заңдарымен тыйым салынған ақпараттар⁷.

Зерттеу барысында тыйым салынатын кәмелетке толмағандар үшін ақпарат түрлерін толықтыру және нақтылау бойынша ұсыныстар жасалды. Кәмелетке толмағандар арасында Интернет желісінде мұндай ақпаратқа тыйым салу оның кәмелетке толмағанның психикасын бұзуға бағытталғандығына байланысты, сонымен қатар оны тікелей немесе жанама түрде заңсыз, қауіпті және әдепсіз әрекеттерге итермелейді. Бұндағы қиын мәселе-балаларға Интернетті пайдалануға тыйым салынбайды, ал олардың қызметін бақылау көбінесе жүзеге асырылмайды. Сонымен қатар, әлеуметтік желілерде кәмелетке толмаған пайдаланушылардың белсенділігі артып келеді. Кәмелетке толмаған адам өмірдегі қиындықтарға тап болып, виртуалды кеңістікке еніп, алынған ақпараттың зияны немесе жеке ақпаратты тарату, Интернет желісінің бейтаныс пайдаланушыларымен байланысу және т.б. қауіп туралы ескермейді, тіпті елемейді де. Нақты мысал ретінде бір уақыттарда бір ғана «ВКонтакте» әлеуметтік желісінде тарап кеткен «Синий кит», «Тихий дом», «Разбуди меня в 4:20», сондай-ақ өткен жылдың ақпан айындағы Петропавл қаласындағы скульптинг оқиғасына түрткі болуы мүмкін деп пайымдалып жүрген «Лесоруб» ойындарын келтіруге болады⁸. Интернеттегі кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғаудың бұл қаупі бүгінгі таңда жаһандық және қызу пікірталас мәселесі болып табылады. Көптеген елдер «цензура» сөзін қолданғанды құптамайды, сондықтан оны «ақпараттық

сүзгілер» сөз тіркесімен ауыстырады. Мұндай ақпаратты сүзу АҚШ, Ұлыбритания, ҚХР, Сирия, Германия, Франция және Куба сияқты елдерде қарастырылған. Сонымен, Ұлыбританияда белгілі бір тыйым салынған мазмұндағы (контент) арнайы сайттарды құру әдісімен бұғатталады, ал оған кіргеннен кейін Ұлыбритания полициясы кілт сөздерді енгізген пайдаланушылардың жеке деректеріне қол жеткізе алады⁹. Америка Құрама Штаттарында Интернет желісіндегі кәмелетке толмағандарды қорғау 16 жасқа толмаған кәмелетке толмағандарға ата-аналарының (қамқоршыларының) келісімінсіз өздерінің интернет-мекен-жайын немесе жеке арнасын алуға тыйым салу арқылы жүзеге асырылады, сондай-ақ 2000 жылдың қазан айында АҚШ Конгресі балаларды Интернет желісінде орналастырылған қажетсіз материалдардан қорғайтын «Интернеттегі балаларды қорғау туралы» Заң қабылдады. Заң кітапханалар мен мектептерге зиянды мазмұндағы материалдарды қарауға кедергі келтіретін бағдарламалық сүзгілерді орнатуды бұйырады. Кітапханаларға ғылыми және басқа да заңды мақсаттар үшін ересек пайдаланушылардың өтініштері бойынша тек керекті сайттарға ғана кіруге рұқсат етіледі [5, 2 б.]. Осы заңды бұзу қылмыстық жауаптылыққа әкеп соғады. Сонымен қатар, балалардың әлеуметтік желілері мен сайттары әкімшілігінің өкілеттіктеріне балаларды зиянды ақпараттан немесе күмәнді адамдардан қорғаудың әртүрлі әдістерін қолдану кіреді. Басқа сайттарға ауысқан кезде хабарландыру іске қосылады, зиянды ақпараттың болу ықтималдығы туралы кәмелетке толмаған аудиторияға ескертіледі және сілтемеге кірмес бұрын ата-аналармен кеңесу туралы ескертіледі. Кейбір балалар отыратын сайттарда сыртқы сілтемелерге көшу мүмкін емес. Сондай-ақ, ата-ана кәмелетке толмағанның Интернет желісіндегі қызметін бақылауға құқылы және әкімшіліктен баласының есептік жазбасын бұғаттауды сұрай алады. Бұл шаралар кәмелетке толмағандардың ақпараттық кеңістіктегі қызметін құқықтық реттеу қажеттілігін, сондай-ақ Интернетте адам құқықтарын құқықтық реттеу қажеттілігін, сондай-ақ Интернетте

⁷ "Балаларды денсаулығы мен дамуына зиян келтіретін ақпараттан қорғау туралы" Қазақстан Республикасының Заңы. 2 шілде 2018 жыл. № 169-VI // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1800000169>, қарау күні: 21.08.2023;

⁸ «Причиной кровавой резни в школе Петропавловска могла стать интернет-игра» [электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/46866-prichinoi-krovavoi-rezni-v-shkole-petropavlovsk-mogla-stat-internet-igra>;

⁹ Закон «О защите детей» 1978 года // База данных статутного права Великобритании. «Protection of Children» UK // Statute Law Database. Act 1978 [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/37/section/1/1991-02-01?timeline=true>, қарау күні: 22.08.2023;

адам құқықтарын қорғаудың түбегейлі жаңа әдістерін әзірлеу және ақпараттық кеңістіктің ықтимал қауіптерін жою қажеттілігін көрсетеді.

Қазақстанда киберқауіпсіздік саласын дамыту мәселелеріне ерекше көңіл бөлінді. Мемлекеттік органдар, үкіметтік емес ұйымдар (ҰЕҰ) және бизнес бірлесіп жүргізген жұмыстың нәтижесі – бұл біздің еліміз жаһандық киберқауіпсіздік индексында өз позициясын тез жақсартып келе жатқан соңғы жылдардағы үрдіс. Қазір Қазақстан (2022 жылғы көрсеткіш бойынша) 2018 жылдағы 82-ші орыннан 31-ші орынға көтерілген¹⁰. Осы жылдар ішінде елімізде киберқауіпсіздік саласын дамытудың негізгі тұжырымдамалық тәсілдері әзірленді. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы қаулысымен бекітілген «Қазақстанның киберқалқаны» киберқауіпсіздік тұжырымдамасы әзірленді және іске асырылуда¹¹. 2022 жылы «Қазақстанның Киберқалқаны» тұжырымдамасының жаңа редакциясы қабылданды. Сонымен қатар, бірқатар заңнамалық актілер мен көптеген салалық бұйрықтар күшіне енді. Бұдан басқа, зиянды құпияландыруларды зерттеу бойынша ақпараттық қауіпсіздік саласында сынақ зертханалары құрылды, ақпараттық қауіпсіздікті ұлттық үйлестіру орталығы іске қосылды. Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы ахуалды одан әрі жақсарту үшін Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі Ақпараттық қауіпсіздік комитетіне дербес деректерді қорғау, дербес деректер өңделетін ақпараттық жүйелер иелеріне аудит және тексерулер жүргізу жөніндегі функцияларды беру туралы мәселеге бастамашылық жасады. Бұл ретте, менің ойымша, киберкеңістікте баланың құқықтарын сақтау мәселелері мен перспективаларына ерекше назар аудару қажет.

Нәтижелер

Ақпараттық қоғам дамуының қазіргі тенденциялары Интернеттің дамуы бір жағынан ақпараттың таралуын едәуір жеңілдететінін, ал екінші жағынан құқықтық реттеуді қажет ететін қатынастардың жаңа формала-

рына жағдай жасайтындығын көрсетеді. Сонымен, Интернет желісіндегі ақпараттың мазмұнына объективті көзқараспен жеке және отбасылық өмірді қорғау құқығы, ой, ар-ождан және дін бостандығы, пікір бостандығы және оларды еркін білдіру мүмкіндігі сияқты құқықтарды қозғайтын ақпаратты бүкіл ақпараттық ресурстан бөліп алу керек. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы өзінің алғашқы қарарларының бірінде «Ақпарат бостандығы-адамның негізгі құқығы» [6, 125 б.]. Ал интернет қазіргі уақытта ең ауқымды ақпарат көзі болып табылатындығын атап өтті. Осылайша, интернет желісіне қол жеткізу ақпаратты еркін тарату және адамның ақпаратқа қол жеткізу құқығын іске асыру шарттарының біріне айналды.

Көптеген заманауи балалар әлеуметтік желілерді әлеуметтенудің маңызды құралы ретінде қолдана отырып, Интернет желісінде көп уақыт өткізеді. Интернетке қол жетімділіктің артуы балаларға кез-келген интернет-мазмұнға (контентке) қол жеткізуге шексіз мүмкіндіктер беріп отыр, бұл олардың ақпарат алу және тарату құқығын жүзеге асырудың негізі болып табылады. Алайда, бұл мүмкіншіліктер балалар үшін күтпеген қауіптер алып келуі мүмкін, өйткені Интернет арқылы баланың құқықтарын бұзу мүмкіндігі артады. Орасан қауіптердің бірі балалардың жеке өміріне байланысты.

Жалпы логикалық тұрғыдан алып қарағанда кез келген адамда кәмелет жасқа толмағандарды не үшін мемлекет осылай басыңқы көңіл бөліп қорғаштау керек деген сұрақ туындауы мүмкін. Себебі, кәмелеттік жас дегеніміз, бұл - психофизикалық дамудың ерекшеліктерін қамтитын, білімнің шектеулі көлемімен (құқықтық, этикалық және т. б.) сипатталатын, жеке тұлғаны қалыптастыру барысындағы адамның жастық шақ кезеңінің ішінара ерекшеліктері болатын, бейімделу қиындықтары бар, ойлаудың бастапқы сыни емес түрі қолданылатын кезең. Сондай-ақ қарым-қатынастың мәтіндік тәсілі басым болатын, қашықтықтан қарым-қатынастың шектеусіздігі, қуатты "маскара-контент" арқылы "Интернет" ақпараттық-телекоммуникациялық желісінің ерекше әсерін алдын-ала анықтайтын, оның

¹⁰ «Ақпараттық қауіпсіздік». Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/activities/6?lang=ru>, қарау күні: 23.08.2023;

¹¹ «Киберқауіпсіздік Тұжырымдамасы ("Қазақстанның киберқалқаны")». Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407>, қарау күні: 23.08.2023;

ішінде. террористік, экстремистік, порнографиялық, суицидтік бағыттағы, сондай-ақ кәмелетке толмағанның жеке қауіпсіздігіне қатер төндіретін және оның қылмыстық мінез-құлқын қалыптастыратын қауіпті мінез-құлықты, тыйым салынған заттарды тұтынуды насихаттау түрінде өткізілетін уақыт аралығы болып табылады [7, 105 б.].

Көптеген жасөспірімдер әлеуметтік медианы өздері туралы егжей-тегжейлі ақпаратты және ұзақ уақыт бойы желіде қалатын жеке сипаттағы бейнесуреттерді тарату үшін пайдаланады, бұл оларды әртүрлі тұлғаларға пайдалануға мүмкіндік береді. Мұндай ақпарат олардың өміріне зиян тигізуі мүмкін, өйткені оны болашақта, соның ішінде заңсыз мақсаттарда да қолдануға болады. Коммерциялық мақсатта балалардың Интернеттегі қызметіне қатысты ақпаратты профильдеу және деректерді сақтау олардың жеке өміріне қатысты алаңдаушылық туғызады, ал балалардың өздері мұны жете түсінбейді. Сондай-ақ, балалар интернетте жиі таралатын заңсыз немесе зиянды мазмұнмен, соның ішінде порнография, нацистік немесе нәсілшілдік материалдармен және зорлық-зомбылықпен, нашақорлыққа, суицидке және өзіне зиян келтірудің басқа түрлеріне шақыратын мазмұнмен байланысқа түсу қаупі бар. Балалардың өздері құқық бұзушы бола алады және Интернет көздері арқылы басқа балаларға зиян келтіруі мүмкін. Мұндай жағдайларға әлеуметтік медидағы басқа балаларды қорлау, қорқыту жатады, бұл туралы балалар Интернет немесе басқа байланыс құралдары арқылы көбірек хабарлайды. Бұл фактілер қайғылы салдарларға әкелуі мүмкін, өйткені бұны күні кеше ғана орын алып отырған бірқатар жасөспірімдер қорқытқаннан кейін және әлеуметтік желіде өз өмірін қиюға шақырылғаннан кейін өз-өзіне қол жұмсаған жағдайлар дәлелдейді¹². Кейбір балалар жыныстық сипаттағы немесе басқа балаларға қатысты зорлық-зомбылық әрекеттері сияқты қорлайтын бейнелерді таратады, кейде оларды осындай материалды өздері түсіруге мәжбүр етеді. Интернетті «жүрексіз қылмыскерлер» басқалардың атымен балалармен қарым-қатынас жасау үшін, соның ішінде жыныстық қудалау мақсатында қолданады (бұны қылмыстық іс жүргізу тәжірибесінде «алдамшы баптап-күту» деп те атауға болады), тіпті оларды балалар саудасы мақса-

тында жалдау үшін де қолданады.

Балалардың физикалық және психикалық дамуының ерекшеліктерін талдау негізінде Интернет желісіндегі қызметті құқықтық реттеу қажеттілігі ақпараттық кеңістікте жасалған қылмыстар санының көбеюіне байланысты деген қорытынды жасауға болады. Жаңа әлеуметтік желілердің, сайттардың және басқа да ақпараттық ресурстардың пайда болуы Интернетті пайдаланудың ыңғайлылығы мен сапасын жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар жаңа зиянды ақпараттың пайда болу қаупіне әкеледі, бұл оны анықтау мен жоюдың қиындауына мүмкіндік береді. Интернет желісінің барлық пайдаланушылары қауіпті аймақта, бірақ әсіресе балалар бұл ақпараттық кеңістікте қорғалмаған. Балалар психикасы-бұл баланың жалпы денсаулығының маңызды құрамдас бөлігі, ол (ересек адамның психикасымен салыстырғанда) сырттан келетін теріс әсерлерге тез бейімделеді. Интернет желісінде ақпараттық-психологиялық әсер етудің әртүрлі құралдарын құру тек жеке бір балаға ғана емес, сонымен бірге ел аумағында тұратын барлық балаларға теріс әсер етеді. Сондықтан, ең алдымен, кәмелетке толмаған азаматтар Интернет желісіндегі қызметті құқықтық реттеуге мұқтаж, олар өздеріне толық қамқорлық жасай алмайды және өздерін сырттан келетін зиянды әсерден қорғай алмайды. Басты себептердің бірі-кәмелетке толмағандардың белгілі бір ақпараттың зиянды әсерін тани алмауы және одан уақтылы бас тарта алмауы. Бұл баланың алынған ақпаратқа жан-жақты талдау жасай алмауы (пайдалы ақпаратты қабылдау және зиянды ақпаратты бұғаттау) оны виртуалды кеңістікте зиянды ақпаратты жасайтын және тарататын зиянкестер үшін тамаша құрбан етеді. Кәмелетке толмағандар қауіп-қатерге ұшырайды және Интернеттегі жала жабу мен қорлаудың, алаяқтықтың немесе одан да қауіпті, белгісіз адамдардың заңсыз, әдепсіз мінез-құлыққа итермелеуінің ықтимал құрбаны болуы мүмкін.

Ғылыми жарияланымдар мен құқықтық актілерді талдау негізінде жүргізілген зерттеудің нәтижесі ретінде заңнаманы жетілдіру жөнінде бірқатар ұсыныстар ұсынылады.

Менің ойымша, «Балаларды денсаулығы мен дамуына зиян келтіретін ақпараттан қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабының 2-бөлігін нақты-

¹² «Защита прав детей в цифровом мире: постоянно растущий вызов. Комиссар по правам человека» [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://www.coe.int/ru/web/commissioner/-/protecting-children-s-rights-in-the-digital-world-an-ever-growing-challenge-1>, қарау күні: 24.08.2023;

лау қажет, онда балаларға тыйым салынған ақпараттың

негізгі белгілерін айқындау қажет. Осы баптың 2 тармағына төмендегідей

сипаттардағы ақпараттарға тыйым салу қажет деп есептеймін:

1) порнографиялық сипаттағы, сондай-ақ балалармен жыныстық қатынасты насихаттайтын ақпараттар;

2) адамдарға немесе жануарларға зорлық-зомбылықтың немесе қатыгездіктің жол берілуін негіздейтін немесе ақтайтын ақпараттар;

3) балалардың есірткі, психотроптық және/немесе мас ететін заттарды, темекі өнімдерін, құрамында спирті бар заттарды, алкогольдік сусындарды қолдануға деген ұмтылысын оятуға шақыратын ақпараттар;

4) балаларды құмар ойындарға қатысуға, жезөкшелікпен, қаңғыбастықпен, қайыршылықпен айналысуға шақыратын ақпараттар;

5) баланың ар-намысы мен қадір-қасиетін қорлауға бағытталған психологиялық әсерді, оның ішінде кибербуллингті пайдалану мүмкіндігін қамтитын ақпараттар;

6) отбасылық құндылықтарды жоққа шығаратын немесе оларға күмән келтіретін, сондай-ақ дәстүрлі емес жыныстық қатынастарды насихаттайтын ақпараттар;

7) Интернет желісінде тұрақты өзара іс-қимылға, ойынға тәуелділікке және Интернет желісінде мақсатсыз уақыт өткізуге шақыратын ақпараттар.

Жоғарыда айтылғандардың барлығын қорытындылай келе, Интернет желісінің пайда болуы мен қарқынды дамуы ақпараттық кеңістікті құқықтық реттеу қажеттілігін тудырды деген қорытынды жасауға болады. Заңды тұрғыдан қолдауы жоқ бала Интернет желісінде ештеңеге қауқарсыз болып табылады, өйткені киберкеңістікте баланың психикасы мен өмірі мен денсаулығына нақты қауіптер бар. Балалардың салауатты да интеллектуалды тұрғыдан дамуы көбіне қоғам мен мемлекеттің болашағын айқындайды, сондықтан қазақстандық қоғам кәмілетке толмағандардың киберкеңістіктегі белсенділігінің артуына аса алаңдаушылық танытып отыр.

Қорытынды

Интернет желісінің қарқынды дамуына байланысты бүгінгі таңда баланың құқықтарын сақтау және қорғау мәселесі өзектілігін арттыруда. Дүниежүзілік цифрландыру және жаһандану жағдайында әр адамға теңгерімді ақпарат беруді интернеттегі зиянды ақпарат пен қылмыстан қорғаумен

үйлестіру өте маңызды. Егер интернетті пайдалану ережелері сақталмаса, сондай-ақ желілік қауіптерді жеңу әдістері туралы білмесе, киберкеңістік жиі қауіп төндіреді және Интернет желісіндегі баланың құқықтарының бұзылуына ықпал ететін құрал болып табылады. Бұл мәселені зерттеу Интернет желісінің барлық пайдаланушылары қауіп-қатер аймағында деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді, бірақ үлкен қауіп - зиянды ақпаратты балалар арасында тарату-интернет қолданушылары, олар өз жасына байланысты кіретін ақпаратты толық талдай алмайды, сонымен қатар өздерін зиянды ақпарат пен зиянкестерден толыққанды қорғай алмайды.

Интернет желісінде бала құқықтарының сақталуын қамтамасыз ететін заңнаманы жетілдіру мақсатында «Балаларды денсаулығына және дамуына зиян келтіретін ақпараттан қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабының 2-бөлігін қолданыстағы ережелерді толықтыратын тыйым салу нормаларымен толықтыру ұсынылады. Зорлық-зомбылықты немесе қатыгездікті, нашақорлықты, алкоголизмді, сондай-ақ балаларда девиантты немесе қылмыстық мінез-құлықты қалыптастыруға бағытталған ақпараттың басқа да қоғамға жат түрлерін насихаттайтын порнографиялық сипаттағы ақпаратқа тыйым салу маңызды және қажет болып табылады. Зерттеудің бұл нәтижесі қазіргі қазақстандық нормативтік құқықтық алаңда ықпалы жағынан әлсіздеу болып табылатын заңнаманы жетілдіруге бағытталған.

Ақпараттың белгілі бір түрлеріне тыйым салу құқығын нормативтік тұрғыдан бекітуден басқа, арнайы, құзыретті органдар заңнамада белгіленген тыйымдарды қамтамасыз ету бойынша қадағалау жүргізуі қажет. Сонымен қатар, балалар арасында ақпараттық қауіпсіздік және Интернет желісіндегі жағымсыз контенттің зиянды салдарын түсіндіру мәселелері бойынша профилактикалық жұмыс жүргізілу қажет. Мемлекеттік деңгейде балалар арасында ақпараттық мәдениет пен желілік этикетті қалыптастыруға бағытталған арнайы тұжырымдаманы қалыптастыру немесе қолданыстағы «Қазақстанның киберқалқаны» тұжырымдамасы шеңберінде балалардың киберқауіпсіздігін қамтамасыз етуге арналған бөлімді әзірлеу маңызды деп есептеймін.

Бұл зерттеудің нәтижелері заң шығару процесінде, ювеналды сот ісін жүргізу практикасында, ювеналды полицияның құқық

қолдану практикасында, сондай-ақ Интернет желісінде баланың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды, күзетуді және қамтамасыз етуді жүзеге асыратын өзге де мемлекеттік органдарда пайдаланылуы мүмкін. Бұл процесте баланың ата-аналары мен заңды өкілдері маңызды рөл атқарады, әлбетте олар баланы Интернет желісінде орналастырылған ақпараттың зиянды әсерінен қорғауға бірден бір жауапты тұлғалар болып табылады. Қызметі Интернет желісінде баланың құқықтарын сақтау үшін қажетті жағдайлар жасауға бағытталған азаматтық қоғам институттары да үлкен рөл атқаруы керек. Бұл зерттеудің нәтижелері өскелең ұрпақтың ақпараттық мәдениеті мен желілік эти-

кетін қалыптастыруда қолданылуы мүмкін. Осылайша, заңнаманы жетілдірумен және құқықтық ықпал ету шараларын қолданумен қатар, Интернет желісінде бала құқықтарының сақталуын қамтамасыз етуге жүйелі көзқарас қажет. Интернет желісінде баланың құқықтарын сақтауға, қорғауға және қамтамасыз етуге бағытталған құқықтық, ұйымдастырушылық, материалдық шараларды қолдану оң нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл ретте ең маңызды проблема мемлекеттік органдардың, ата-аналар мен балалардың ортақ ақпараттық және құқықтық мәдениетін қалыптастыру болып табылады, ол киберкеңістікте баланың құқықтарын тиімді сақтау үшін жағдай жасауға тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Акимжанова М.Т. Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша баланың жеке мүлкітік емес құқықтарын қорғаудың кейбір мәселелері // Вестник Института законодательства РК. – 2018. – № 4 (53). – Б. 169–177.
2. Рутфилд С. История и развитие интернета от инструмента холодной войны до Fish-Cam1 // Компьютерные инструменты в образовании / С.Рутфилд. - 1998. - № 3-4 – С. 124-129.
3. Стрелка В.Н. Права человека в Интернете: защита прав несовершеннолетних в сети Интернет // Вопросы Российской юстиции / В.Н. Стрелка. – 2019. - №3. – С. 1058-1074.
4. Филиппов В.М. Права и интересы детей в информационной сфере: реформирование законодательства // Вестник Санкт Петербургского университета / В.М. Филиппов, В.В. Насонкин, Ч. Папачараламбоус. – 2019. - № 10 (2). - С. 362-370.
5. Иванов П. Интернет в законе: возрастные ограничения // Онлайн-проект для родителей letidor.ru Право / <https://letidor.ru/pravo/internet-v-zakone-vozzrastnye-ogranicheniya.htm?fu..> - С.1-6.
6. Довгань Е. Ф. Права человека в эпоху информационных технологий // Вестник Университета имени О.Е.Кутафина / Е.Ф.Довгань. - 2018. - № 5 (45). - С. 109-125.
7. Макашева М.Н. Сеть Интернет и общая оценка ее влияния на личность несовершеннолетнего / М.Н. Макашева // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2021. – № 3 (91). – С. 102–109

REFERENCES

1. Akimjanova M.T. Qazaqstan Respublikasynyñ zañnamasy boiynsha balanyñ jeke mülikтік emes qūqyqtaryn qorğaudyñ keibir мәseleleri // Vestnik İstitutu zakonodatel'stva RK. – 2018. – № 4 (53). – S. 169–177.
2. Rutfild S. Istorija i razvitie interneta ot instrumenta holodnoj vojny do Fish-Cam1 // Komp'juternye instrumenty v obrazovanii / S.Rutfild. - 1998. - № 3-4 – S.124-129.
3. Strelka V.N. Prava cheloveka v Internete: zashhita prav nesovershennoletnih v seti Internet // Voprosy Rossijskoj justicii / V.N. Strelka. – 2019. - №3. – S.1058-1074.
4. Filippov V.M. Prava i interesy detej v informacionnoj sfere: reformirovanie zakonodatel'stva / Vestnik Sankt Peterburgskogo universiteta / V.M. Filippov, V.V. Nasonkin, Ch. Papacharalambous. – 2019. - № 10 (2). - S. 362 – 370.
5. Ivanov P. Internet v zakone: vozzrastny`e oganicheniya // Onlajn-proekt dlya roditelej letidor.ru Pravo / <https://letidor.ru/pravo/internet-v-zakone-vozzrastnye-ogranicheniya.htm?fu..> - S.1-6.
6. Dovgan' E. F. Prava cheloveka v jepohu informacionnyh tehnologij // Vestnik Universiteta imeni O. E. Kutafina / E. F. Dovgan'. - 2018. - № 5 (45). - S. 109-125.
7. Makaşeva M.N. Set İnternet i obıçaya otsenka ee vliyaniya na lichnost nesovershennoletnego / M.N.Makaşeva // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii. – 2021. – № 3 (91). – S. 102–109.